

Kitabiyat/Book Reviews

V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları

Ed. Edhem Eldem, I. Cilt: *V. Murad ile Cleanthi Scalieri*;
II. Cilt: *Hatırat ve Belgeler (Mukayyet)*, İstanbul:
Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021. s. 224
ISBN 9786052959190 - ISBN 9786254054693

HÜSNİYE KOÇ

Boğaziçi Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Doktora Öğrencisi.
Boğaziçi University, Department of Turkish Language and Literature, PhD Student.

(husniye.koc@std.bogazici.edu.tr), ORCID: 0000-0002-4518-6529

Geliş Tarihi/Date of Arrival: 21.09.2024
Kabul Tarihi/Date of Acceptance: 21.10.2024

Koç, Hüsnüye. *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları* (II cilt),
ed. Edhem Eldem. *Ceride* 2, no. 2 (Aralık/December 2024): sayfa/pp 137-142.
DOI: 10.5281/zenodo.15073463

1840 yılında Abdülmecid'in ilk oğlu olarak dünyaya gelen V. Murad (1840-1904), Sultan Abdülaziz'in 30 Mayıs 1876'da tahttan indirilmesiyle Sultan II. Abdülhamid'in 31 Ağustos 1876'da tahta çıkması arasında geçen üç ay ve üç günlük hükümdarlığıyla Osmanlı tarihinin en kısa saltanatını sürmüştür. Ancak bu kısa saltanat süresine rağmen V. Murad'ın Avrupa seyahati, masonluğu, tahta bir darbe ile gelmesi, selefi Sultan Abdülaziz'in tartışmalı intiharı, kendisinin "cinnet" olarak nitelendirilen ruh hali, tahttan indirilip yerine Abdülhamid'in tahta geçmesi ve sürgünde sona eren yaşamı gibi özellikler bağlamında hayatı ve kişiliği özel bir öneme sahip olmuştur. Bu önem ne yazık ki güncel akademik tartışmalara yansımamış ve V. Murad ile

ilgili çalışmalar çok sınırlı düzeyde kalmıştır.¹ Halbuki bir tür geçiş olarak okunabilecek bu dönem, kendisinden önce ve sonra yaşanan gelişmelere daha derinlikli okumalar yapma imknı sunmaktadır. Bu bağlamda Edhem Eldem tarafından hazırlanan *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları* başlıklı ve iki cilt olarak yayımlanan kitap, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine birincil tanıklıklarla katkı sunan önemli bir kllyattır. Sabık bir padişahın oğlu olarak Selahaddin Efendi'nin (1861-1915) yazdıkları, siyasi tarihin bir parçası olmasının yanı sıra kişisel bir tercihle dönemin gündelik yaşamına, alışkanlıklarına, düşüncelerine ve duygularına dair bir tanıklık deneyimidir. Bu yönüyle de Eldem'in de önsözde vurguladığı gibi bu kllyat, "kamusal ortamdan çok özel hayata, siyasetten çok zihniyete dair önemli bilgiler" içermektedir.²

V. Murad'ın ruhsal ve fiziksel rahatsızlıklarla noktalanın kısa saltanat sürecinden sonra kardeşi II. Abdülhamid'in padişah olmuş ve V. Murad, sabık bir padişah olarak uzun yıllar boyunca ailesiyle birlikte rağan Sarayı'nda yaşamıştır. Sultan V. Murad'ın en büyük çocuğu ve tek oğlu olan Selahaddin Efendi (1861-1915), babasının akıbetini paylaşmış ve rağan Sarayı'nda geçen yirmi sekiz yıllık hapis hayatını "sada-yı mahpus" diye adlandırarak kalıcı bir esere dönüştürmüştür. Selahaddin Efendi tarafından kaleme alınan çeşitli yazıları içeren defterler, aileden Osman Selahaddin Osmanoğlu tarafından, gerekli değerlendirmelerle beraber, yayımlanmak üzere Edhem Eldem'e teslim edilmiştir. Bunun zerine ilgili evrak, 2019 yılında "V. Murad ile Cleanthı Scalieri" ve "Hatırat ve Belgeler (Mukayyet)" başlıklarıyla iki cilt olarak yayımlanmıştır. Selahaddin Efendi'nin kişisel notları, mektupları, defterleri ve resmî yazışmalarından oluşan ve bu kitaba kaynaklık eden belgeler, Osmanlı yönetimindeki i sorunlar, saray entrikaları ve döneminin zorlukları hakkında doğrudan bilgi sağlamaktadır.

Eserin her bir cildi, giriş, transkripsiyon, tıpkıbasım, sonuç gibi bölümlendirmeler bağlamında ortak kurgu düzenine sahiptir. Bununla birlikte içerik olarak iki cilt birbirinden farklılaşmaktadır. Eserin *V. Murad ile Cleanthı Scalieri* başlıklı birinci cildi, sabık Sultan V. Murad'ın rağan Sarayı'ndan siyasi taraftarı ve destekçisi Cleanthı Scalieri ile yaptığı yazışmalarını içermekte ve bu yönüyle siyasi bir nitelik arz etmektedir. *Hatırat ve Bel-*

1 V. Murad dönemiyle ilgili yapılan çalışmalar için bkz. Edhem Eldem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları 1* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021), 8.

2 Edhem Eldem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları 1*, 3.

geler (Mukayyet) başlıklı ikinci ciltte ise ağırlıklı olarak Selahaddin Efendi'nin çevresiyle ve babasıyla olan ilişkilerine dair hususi yaşamından kesitler yer almaktadır. Bu yönüyle ikinci cilde konu olan malzeme, daha şahsidir ve bireysel ilişkilere dair bilgileri aktarmaktadır. Burada Selahaddin Efendi'nin öznel deneyimini hem yazılarında hem de zaman zaman defterlerine yaptığı karalamalardan takip edebilmek mümkündür. Örneğin ailesinin ve kendisinin akıbetinde baş sorumlu olarak gördüğü amcası Sultan Abdülhamid'e lakaplar takması hatta burnunun büyüklüğünü vurgulamak için onun adını anarken kelimelerin üzerine burnunu çizmesi oldukça dikkat çekicidir.³

Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları, dört katmandan oluşan bir eserdir. İlk katmanda, Eldem'in önsöz ve giriş yazısı bulunmaktadır. Bu kapsamlı bölümde Eldem, son dönem Osmanlı siyasi hayatının çok çalkantılı bir döneminin panoramasını çizmekte ve bu şahsi evrakın içeriğine ve tarihsel önemine dair bilgiler sunmaktadır. İkinci katmanda Selahaddin Efendi'ye ait malzemenin transkripsiyonu yer almaktadır. Üçüncü katmanda ise malzemenin orijinal halinin tıpkıbasımı vardır. Nitekim giriş bölümünde Eldem, bu külliyyatın yayınlanan belgenin aslında mükemmel bir şekilde ulaşabilmesini sağlamak için tıpkıbasım tekniğini kullanmanın önemini vurgulamaktadır. Dördüncü ve son katmanda ise döneme dair zengin bir çeşitlilik içerisinde sunulan fotoğraflar ve görseller yer almaktadır. Bu yönüyle eser, siyasi ve kişisel tarihin iç içe geçtiği bir malzemeyi, görsel bir arşiv okumasıyla eş zamanlı olarak sunmaktadır.

Esere kaynaklık eden malzeme, üç ana türden/kategoriden oluşmaktadır. Bunların ilki, yazar tarafından bilinçli olarak kaleme alınmış ve kendi için tutarlı bir kurguya ve anlatıya sahip yazılardır. Büyük bir bölümü "Hatırat" olarak nitelendirilebilecek bu yazılarda, Selahaddin Efendi'nin hayatının belirli dönemlerine dair tanıklıklar ve anılar yer alır. Bununla birlikte bu kategorideki yazılarda, bir hatıra niteliği taşımayan felsefe, tiyatro veya hikâye denemeleri gibi yazılar da vardır. İkinci kategoride kayıt niteliğinde yazılar ve belgeler vardır. Selahaddin Efendi'nin derleyip bir deftere yapıştırdığı evrak ve mektuplardan oluşan bu malzeme, İngilizce "scrapbook" denilen bir tür hatıra albümü olarak hazırlanmıştır. Selahaddin Efendi, her bir belgeyi numaralayıp yorumlamış, bazı belgelerin asıllarını yapıştırmış ya

3 Edhem Eldem, *V. Murad'ın Oğlu Selahaddin Efendi'nin Evrak ve Yazıları 1*, 43, resim 21-22.

da kendi eliyle kopyalamış ve bu yönüyle bu malzemeyi, şahsi bir tarih anlatısına dönüştürmüştür. Üçüncü grupta ise Selahaddin Efendi'nin muntazam bir şekilde tuttuğu günlükleri yer almaktadır. Bu günlük notların muhtevası kadar kaydedildikleri yer de dikkat çekmektedir. Selahaddin Efendi'nin 1880-1882 yılları arasındaki günlük notları bir duvar takviminin yaprakları arkasına kaydedilmiştir. 1901-1904 yılları arasında yazdığı günlükleri ise kendi eliyle ajanda formatında uydurduğu küçükçe bir defterden ibarettir. Kısacası bu eserde, yer yer otobiyografik düzende kurgulanan defterlere ve kişisel yazışmalara ek olarak Selahaddin Efendi'nin topladığı malzemelerden derlediği ciltler de bulunmaktadır. Nitekim Eldem, eldeki malzemenin bu derece yoğun, çeşitli ve çetrefilli oluşu nedeniyle bu eseri tek hamlede yayıma hazırlamanın mümkün olmadığını altını çizmekte; hatırat ve yazıların bir araya getirilmesi sırasında araştırmacılara tutarlı ve toparlanmış bir malzeme sunabilmek için bölümlendirmeler ve zorunlu keyfi seçimler yaptığından bahsetmektedir. Bu bağlamda bu eseri öne çıkaran hususlardan birinin yayım sırasında tercih edilen yöntem olduğunu söylemek mümkündür. Daha önce yayımlanmamış ve “sansasyonel” denilebilecek niteliğe sahip bu kadar çeşitli ve kapsamlı bir belgeyi yayımlarken tarihçinin izleyeceği yöntem önem taşımaktadır. Nitekim Eldem de yayım öncesinde karşılaştığı zorluklardan birinin bu denli hacimli bir kaynağın tamamının yayınlanıp yayınlanmayacağı kararı olduğunun altını çizer. Otobiyografik nitelikte yazıların nispeten daha az olduğu bir döneme dair özel ve şahsi bir kaynağın hazırlayanın öznel tercihine göre neyin önemli olup olmadığı bağlamında seçici bir süreçten geçmemiş olması ve yayınevi tarafından da eksiksiz bir şekilde basımının onaylanması okurlar için kıymetli bir tercih olmuştur.

Selahaddin Efendi, Osmanlı tarihinin önemli bir dönemine tanıklık etmiş biri olarak kişisel gözlemlerini ve yazışmalarını, kayıt altına alarak yazılı ve kalıcı bir hale getirmiştir. Selahaddin Efendi'nin içinde yaşadığı “tecrit” hali, onun yazıya tutunmasını sağlamış ve böylece dışarıyla bağlantısı fiziksel olarak kesilen yazar, dış dünyasında yaşadığı değişimleri ve başkalarıyla yaptığı yazışmaları bir “iç anlatı/ben anlatı”sına dönüştürerek yaşamla bir bağ kurmaya çalışmıştır. Bu bağ neticesinde ortaya çıkan ve öznel deneyimi merkeze alan bu malzeme, resmî tarih anlatısının dışında kalan bir söylemle dönemi zihniyeti, kültürü, özel ilişkileri, saray hayatının etrafında gerçekleşen entrikalar ve padişah ailesinin iç dünyasını birincil ağızdan aktarmaktadır.

Hatıratın çeşitli yazışmalara, günlükten derlemelere kadar uzanan kapsamlı ve çok çeşitli malzemelerden müteşekkil olan bu “istisnai külli-yat”, Selahaddin Efendi’nin kimliği, zihniyeti, inancı, deneyimleri ve aktarmak istedikleri bağlamında şekillenmektedir. Otobiyografik nitelik taşıyan metinler, sadece yaşananların bir kaydı olarak okunmaz. Bu tercihte, yazarın kayıt altına aldıklarıyla kendi meşruiyetini kurduğu ve “iç dünya”ya dair olanın ve kişisel deneyimin değerli olduğu fikri öne çıkar. Bu bağlamda bu malzemeyi Selahaddin Efendi’nin kaleminden çıkmış bir “ego doküman” olarak nitelendirmek ve “deneyim”, “benlik”, “hafıza”, “bireysel farkındalık” ve “özneliği kayda geçirme ve belgeleme” gibi kavramlar bağlamında düşünmek mümkündür. Selahaddin Efendi, kendini ve yaşadıklarını fark etmiştir ve tüm bunların kayıt altına alınacak kadar değerli ve biricik olduğunu hissetmektedir. Selahaddin Efendi, malzemenin büyük bir kısmını yirmili yaşlarındayken yazmıştır ve bu kayıt esnasında kendini çok ciddiye aldığı görülmektedir. Buna örnek olarak defterlerini basılı kitap taklidi olarak hazırlamasını verebiliriz. Defterlerin ön yüzünde “başlık”, “muharriri”, “mahall-i tahriri: Sahil-i Çırağan” ve “tarih” gibi bilgiler yer almaktadır. Bu yönüyle yaşadığı çağın kitap başlık sayfasının bir kopyasını oluşturmakta ve bu tercihiyle yazılarını da bir kitap olarak kurgulamaktadır. Nitekim günlüklerinde yer yer “kariin” diyerek okuyucularına da hitap etmektedir. Özellikle kişisel yazışmalarının daha çok yer kapladığı ikinci ciltte Selahaddin Efendi’nin “ben” sesi öne çıkmaktadır. Bu yönüyle Selahaddin Efendi modern bir tercihte bulunarak bir “yazar ya da anlatıcı” olarak kendini konumlandırmıştır. Kendi hayatından kesitleri anlattığı günlüklerinde iletişim içerisinde olduğu isimleri sadece listelemekle kalmamıştır. Örneğin günlüklerinde ayrıntılı bir şekilde hocalarının isimlerini, hocalarıyla hangi kitapları okuduğunu hatta birlikte okudukları sayfaları bile aktarmıştır. Hocaları tarafından Selahaddin Efendi’ye gönderilen mektupları da birlikte düşündüğümüzde bu belgeler, Selahaddin Efendi’nin otobiyografik anlatısı olmaktan öteye geçerek otobiyografik bir eğitim tarihi bilgisini ve deneyimini de aktarır niteliktedir.

Osmanlı Devleti’nin önemli bir dönemini hanedan içerisinden birinin tahtlığıyla gözler önüne bu eser, hem Osmanlı dönemi araştırmacıları için önemli bir kaynaktır hem de genel okuyucular için tarihsel süreci daha iyi kavrayacakları bir içeriğe sahiptir. Selahaddin Efendi’nin yazıları, dönemin karanlık ve karmaşık yanlarını anlamak için önemli bir pencere açar ve Os-

manlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki kişisel ve siyasi dinamikleri daha iyi anlamamıza yardımcı olur. Ancak bu eserin muhtevasını değerlendirirken V. Murad ve oğlu Selahaddin Efendi'yi merkeze alan bu eserin Sultan II. Abdülhamid ve dönemine dair panoramayı çizirken "kaybeden" bilinci üzerinden dönemi değerlendirdiği de göz önünde bulundurulmalıdır.